

DOI: 10.32347/2786-7269.2022.2.229-237

УДК 327.5 (470+571) (73)

к.т.н., с.н.с. **Мироненко В.В.**,
slavik_kiev@ukr.net, ORCID: 0000-0003-0236-4134,
Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
ім. І. Черняхівського, м. Київ

НЕЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНИХ ОЗБРОЄНЬ У ДОКТРИНАЛЬНИХ ВИМІРАХ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Досліджено позиції вчених щодо концепції незастосування ядерних озброєнь у положеннях політичних доктрин ракетно-ядерних програм провідних країн світу. Зокрема досліджено особливості аргументації науковців і аналітиків щодо доцільності запровадження політики незастосування ядерних озброєнь першими при наявності реальної воєнної загрози. Здійснено аналіз трактувань співмірності концепції незастосування реальним показникам загроз. Під час дослідження використано значну кількість політологічних та інших методів, серед яких доктринальний метод дослідження зайняв головне місце, завдяки якому було з'ясовано положення концепцій незастосування ядерних озброєнь у політичних доктринах провідних країн світу, а також охарактеризовано концепції вчених щодо досліджуваного явища. Серед інших методів використано метод структурно-функціонального аналізу, порівняльний метод та інші. Результатом дослідження стали положення про наявність закономірних політико-методологічних властивостей концепції незастосування ядерних озброєнь, що представлені у дослідницьких позиціях.

Ключові слова: ракетно-ядерне озброєння; ракетно-ядерна програма; ядерна загроза; екзистенційна загроза.

Актуальність теми, постановка проблеми. Загострення міжнародних відносин у сфері безпекових гарантій як наслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року призвело до дезінтеграції підходів в урядах держав, котрі володіють ракетно-ядерним озброєнням, що стосується питання мети і завдання ракетно-ядерних програм загалом. Слід зазначити, що головна дискусія політиків виникла навколо питання щодо «першого використання» ракетно-ядерного озброєння у контексті зміщення акценту щодо ролі стримування, що було головним лейтмотивом попередніх ракетно-ядерних програм у політиці держав. Водночас повномасштабне російське вторгнення в Україну супроводжується

політичними заявами країни-агресора щодо потенційних можливостей застосування ракетно-ядерних озброєнь, зокрема тактичних видів у разі загрози територіальній цілісності Російської Федерації щодо звільнення українських територій, окупованих воєнним шляхом і протиправно включених до складу Росії. Зазначені чинники актуалізували значний шар науково-теоретичних і прикладних проблем, де концепція незастосування ядерних озброєнь у доктринальних вимірах ракетно-ядерних програм провідних країн світу стала центром уваги як вчених, так і політиків і світового суспільства загалом.

Стан наукового дослідження проблеми. Науково-теоретична концептуалізація доктринальних основ незастосування ядерних озброєнь стала фокусом уваги здебільшого зарубіжних західних вчених, котрі висвітлюють цю проблематику як важливу міжнародно-політичну перспективу зниження напруги у міжнародних відносинах. Серед таких вчених слід відзначити П. Вадді, А. Вульфа, М. Крепона, Г. Перкович, Б. Робертса, С. Сагана, Н. Хігсмита та інших. Водночас недостатньо дослідженими залишаються функціональні особливості концепції незастосування ядерних озброєнь у доктринальних вимірах ракетно-ядерних програм провідних країн світу.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження позицій вчених щодо функціонального призначення концепції незастосування ядерних озброєнь, що є складовою ракетно-ядерних програм провідних країн світу. Завданням статті виступає характеристика політики незастосування першим у ракетно-ядерних програмах провідних країн світу.

Основний матеріал. Незастосування ядерних озброєнь як функціональний інструмент ракетно-ядерних програм провідних країн світу достатньо неоднаково представлене у політичних програмах різноманітних держав, особливо США та Російської Федерації. Приміром, Сполучені Штати не виключають застосування ядерної зброї першими, відсутність такої позиції стосується не так усвідомленої необхідності застосувати цю зброю першою в конфлікті, а як вважають дослідники [1], що загроза ядерної ескалації продовжує служити стримуючим чинником великомасштабної війни із застосуванням звичайних озброєнь, або застосування хімічної та біологічної зброї. Прихильники даного вектору політики стверджують, що усунення загрози ядерної ескалації може надихнути такі країни, як Північна Корея, Китай чи Росія, які можуть вважати, що вони можуть знищити союзників США у своїх регіонах і скористатися місцевими або регіональними перевагами, перш ніж Сполучені Штати чи їхні союзники зможуть відповісти. У такому сценарії деякі вчені [3; 4] стверджують, що зобов'язання «не застосовувати першим» не лише підірве стримування, а й може збільшити ризик того, що звичайна війна може загостритися і призвести до застосування ядерної зброї. Більше того,

оскільки Сполучені Штати зобов'язалася використовувати всі необхідні засоби, включаючи ядерну зброю, для захисту союзників у Європі та Азії, ця зміна в декларативній політиці США може підірвати впевненість союзників у прихильності до США їх оборони та, можливо, підштовхнути їх до придбання власної ядерної зброї. В результаті, з цієї точки зору, «не перше використання» може підірвати цілі США у сфері нерозповсюдження ядерної зброї [1].

Нинішні ракетно-ядерні позиції Росії та США можуть також вплинути на політичний клімат для юридичного заперечення ядерної зброї та ядерного стримування. Наприклад, Сполучені Штати заявили про необхідність реалізації «швидкого погіршення» серед загроз з початку вторгнення Росії в Україну, що в першу чергу зумовило формування елементів загроз політичного напрямку російської ядерної доктрини [2].

Деякі аналітики заперечують подібні підходи. Дослідники стверджують, що обґрунтованих підстав недостатньо, що загроза ядерної ескалації може стримати звичайну війну, тоді як інші зазначають, що перше застосування ядерної зброї США може спровокувати ядерну відповідь та тотальний обмін ядерними ударами. Більше того, деякі дослідники стверджують, що «перше застосування» не підірве відданість США своїм союзникам, тому що союзні держави вірять у як політичний, та і воєнний потенціал США, їх конвенційні сили для їх захисту, а також поінформованість про готовність США завдати удару у відповідь на ядерні атаки. Інші дослідники зазначають [4], що зобов'язання "не використовувати першим" може знизити шанси на ядерний прорахунок, запевнивши противників, що Сполучені Штати не мають наміру здійснювати випереджальний ядерний удар. Звідси деякі вчені роблять висновок про те, що можливе застосування ядерної зброї першим не лише є непотрібним, а й може перетворити звичайну війну на ядерну катастрофу. За матеріалами різноманітних аналітичних видань [2], адміністрація Обама розглядала можливість ухвалення політики «не застосовувати першим» у 2016 році. Проте проти цієї зміни виступили як військові, так і цивільні урядовці. Деякі аналітики стверджували, що політика розважливої двозначності надала президенту вибір у кризовій ситуації; інші зазначили, що зсув у таких підходах може підірвати стримування та стабільність у невизначеній безпековій обстановці [1].

Американські дослідники (Н. Хігсміт та інші) [3, с. 39] заявляють, що закономірними тенденціями слід визнати в російській ракетно-ядерній політиці такі цілі та завдання, як «готовність застосувати силу, щоб змінити карту Європи та нав'язати свою волю на своїх сусідів, спираючись на неявні та явні загрози застосування ядерної зброї першою», а також порушення Росією угод про контроль над озброєннями [2].

У даному трактуванні представлений американський опис російського ракетно-ядерного стратегічного мислення: «Поки що ядерна зброя відіграє стримуючу роль і в стратегії Росії і Китаю, Росія може також покладатися на загрози обмеженого застосування ядерної зброї першими або фактичного першого використання, щоб змусити всіх політичних суб'єктів, союзників та партнерів НАТО припинити конфлікт на вигідних для Росії умовах. Москва вважає, що Сполучені Штати не бажають реагувати на погрози використання Росією тактичної ядерної зброї [2].

Ґрунтуючись на цій оцінці російського політичного підходу, актуальною стає важливість загрози застосування ядерної зброї малої потужності, зокрема можливості переконати Росію в тому, що Сполучені Штати мають у своєму розпорядженні різноманітні сценарії, крім застосування стратегічної зброї у відповідь на будь-яке застосування Росією тактичної зброї. [2].

Крім того, в аналітичних матеріалах американських авторів міститься заклик до зусиль щодо «асиметричного» протистояння можливостям Росії та Китаю, спрямованим проти США [3].

Росія та Китай використовують асиметричні шляхи та засоби для протидії звичайним силам США, тим самим збільшуючи ризик прорахунку та можливість воєнної конфронтації зі США, а також їх союзниками та партнерами. Обидві країни реалізують програми розвитку протикосмічного військового потенціалу, щоб запобігти державам НАТО вести космічну розвідку, спостереження; ефективне управління, ракетно-ядерне командування, управління та зв'язок, позиціонування, навігація та синхронізація. Обидві держави прагнуть розвивати наступальні можливості кіберпростору для стримування, руйнування або перемоги над силами США [2].

Водночас, за твердженням дослідників [2], Сполучені Штати Америки розглядатимуть застосування ядерної зброї лише в екстремальних умовах для захисту життєво важливих інтересів США, їхніх союзників та партнерів. Екстремальні обставини можуть містити значні неядерні стратегічні атаки. Значні неядерні стратегічні атаки включають, але не обмежуються атаками на громадянське населення чи інфраструктуру США, їх союзників чи партнерів, а також напади на ракетно-ядерні сили США чи союзників, їх командування та управління, або можливості запобігання та оцінки атаки.

У такій позиції Н. Хігсмітта визнається, що Сполучені Штати Америки можуть розглянути використання ядерної зброї в широкому діапазоні сценаріїв, крім першого ядерного удару по Сполучених Штатах, тобто США можуть завдати першого ядерного удару [3].

Із цього приводу М. Крепон резюмує логіку кампанії проти незастосування першими таким чином: «Кампанії за незастосування першими

звертаються до нашої спільної людяності. Вони є необхідною протиотрутою проти планів ведення ядерної війни, що ґрунтується на прагненні до переваги і пануванні. Незастосування першим також є важливою протипагою зарозумілої віри в те, що ескалацію можна контролювати, як тільки цей поріг буде подолано» [4]. М. Крепон наголошує, що, на його думку, «відсутність ініціативи першого використання, як і перше використання, має проблеми із достовірністю. Почнемо з того, що ядерні держави не вірять заяві суперника про незастосування ядерної зброї першою. Пакистан, наприклад, не вірить заявам Індії про незастосування ракетно-ядерного озброєння першими. Американські стратеги стримування ставлять під сумнів прихильність Китаю до принципу незастосування першим. А Росію і Китай навряд чи похитне проголошена адміністрацією Дж. Байдена відданість незастосування ракетно-ядерної зброї першими. Якщо міжнародна спільнота очікує, що зміна декларативної політики США призведе до очевидних, обнадійливих змін у ядерних позиціях суперників, ми, ймовірно, будемо розчаровані» [4]. Натомість М. Крепон рекомендує іншу позицію: «Якщо перспективне твердження про перше використання не викликає довіри після семи десятиліть невикористання, яка найкраща альтернатива? На відміну від звичайних засобів, які підтримують стримування та контроль над озброєннями, ракетно-ядерна зброя не має практичного застосування у війні. Оскільки перше застосування, ймовірно, призведе до застосування у відповідь, і оскільки контроль над ескалацією стикається з великими труднощами, стабілізувати мирний баланс між державами буде неможливо» [4].

Також і Б. Робертс виступає проти впровадження політики незастосування першим ракетно-ядерного озброєння у вирішенні геополітичних проблем між державами. Він нагадує, що це питання неодноразово обговорювалося в уряді, і висновок завжди був один. Комісія зі стратегічного планування 2009 р. однозначно та одностайно відкинула концепцію незастосування першими (скорочено в англійській транскрипції – NFU), незважаючи на його двопартійний склад у Конгресі. «Це було зроблено з аргументом, що NFU буде шкідливим для розширеного стримування: потенційні агресори повинні турбуватися про можливість того, що Сполучені Штати можуть відповісти переважаючими засобами в той час і таким видом озброєнь, який вони оберуть» [5]. Водночас, прихильники [6] NFU стверджували, що «NFU корисний для того, щоб сигналізувати про відхід від мислення часів холодної війни, що президент обіцяв у своїй промові у квітні 2009 року в Празі». Проте противники NFU здобули перевагу за кількома ключовими аргументами. По-перше, все ще існує кілька ймовірних обставин, за яких Сполучені Штати могли б першими застосувати ядерну зброю. По-друге,

звичайних збройних сил США, хоч і переважаючих, може бути недостатньо для стримування глобальних загроз життєво важливим інтересам союзників США. По-третє, Сполучені Штати та їх союзники можуть зменшити свою залежність від ядерної зброї, але не повністю ліквідувати її роль. По-четверте, традиція розважливої двозначності добре послужила для стримування і її не потрібно відкидати убік у моменти постійної стурбованості з приводу ефективності стримування нових викликів. По-п'яте, геополітичні підходи стривожених союзників мають бути пріоритетнішими за погляди союзників, що виражають занепокоєння. По-шосте, існувало бажання привести ядерну декларативну політику США у відповідність до політики двох їх ядерних союзників: Великобританії та Франції. І, зрештою, адміністрація США загалом схилилася до того, щоб прислухатися до ради Комісії зі стратегічного стану щодо адаптації ядерної стратегії для просування двопартійності [5].

Виходячи з вищенаведеного, Б. Робертс стверджує, що ще не настав час для впровадження політики NFU: «Прийняття NFU зараз значно підірве стримування, тоді як стримування вже поступово слабшає з інших причин. Це сприяло б подальшому підриву впевненості союзників і тоді, коли така впевненість уже проходить перевірку з інших причин. Це не додало б значних переваг зусиллям щодо нерозповсюдження та роззброєння. І це матиме руйнівний вплив на елементи двопартійності, що залишилися, в ядерній політиці в Конгресі» [5].

Щодо проблеми незастосування першими, у концепціях вчених є застереження, що «декларація про незастосування першими озброєнь без скорочення озброєнь, які найбільше пов'язані із застосуванням першими, була б відносно безглуздою для Москви та Пекіна» [6]. Крім того, на погляд дослідників, деякі союзники «можуть розглядати NFU у ширшому розумінні як ознаку відмови США від своїх історичних зобов'язань перед альянсами. Інші науковці вважають, що NFU послабить колективне стримування Росії чи Китаю, не отримавши на заміну будь-яких компромісів чи гарантій. Будь-який розгляд декларативної зміни політики має включати тривалі широкомасштабні консультації з союзниками та вивчення значного потенціалу ядерних вибухів, що відбуваються на союзній території чи з навітряного боку» [6]. Г. Перкович і П. Вадді доводять і обґрунтовано стверджують, що «було б доцільним, якби ракетно-ядерна атака була єдиною загрозою супротивника, яку не можна було б перемогти неядерними засобами. Однак якщо Росія чи Китай завдають поразки неядерним силам США та їхнім союзникам і загрожують завдати масових збитків своєму населенню, то було б необачно виключати пропорційне застосування ядерної зброї. Це було б особливо необачно, якби Сполучені Штати, НАТО, а також союзники та партнери США в Азії суттєво не

покращували свої звичайні військові можливості, стійкість своїх збройних сил та політичної консолідації суспільства, а також свою спільну співпрацю та згуртованість. Таким чином, американські дослідники рекомендують Сполученим Штатам прийняти політику екзистенційної загрози (ETP), заявивши, що вони «використовуватимуть ядерну зброю лише тоді, коли не існує життєздатної альтернативи, щоб зупинити екзистенційний напад на Сполучені Штати, їхніх союзників чи партнерів» [6].

Проте С. Саган підтримує ухвалення політики незастосування першим після відповідних консультацій із союзниками. «Стратегічна логіка і дані свідчать про те, що доктрина незастосування першими матиме менше витрат і принесе більше переваг, ніж вживається зазвичай» [7]. С. Саган наводить п'ять ключових аргументів на користь цієї декларації. По-перше, «враховуючи нинішню перевагу Сполучених Штатів у звичайних збройних силах, мало правдоподібних сценаріїв, за яких Америка та її союзники зазнають поразки у великій війні із застосуванням звичайних озброєнь». Сполучені Штати мають волю і можливість виконати весь спектр своїх зобов'язань щодо стримування та забезпечення безпеки без застосування першими ядерної зброї. Друга проблема полягає в тому, що перше використання підтверджує надійність політичного партнерства. Таким чином, якщо такі погрози не спрацюють у 100% випадків, доктрина розрахункової невизначеності збільшує ймовірність того, що Сполучені Штати першими застосують ядерну зброю у відповідь на передбачувану неминучу чи реальну хімічну чи біологічну атаку». По-третє, політика NFU «поставить Сполучені Штати у більш надійне становище у зусиллях, зі створення ширшого глобального консенсусу проти використання будь-якої зброї масового знищення проти мирних жителів». По-четверте, «декларація про незастосування першим також поклала б кінець нинішній непослідовності щодо негативних гарантій безпеки США та розважливій політиці двозначності». Така зміна декларативної політики США могла б вплинути на міжнародно-правову базу незастосування ракетно-ядерного озброєння». І, нарешті, «заява США про незастосування першими також підвищить цілі США в галузі нерозповсюдження за рахунок посилення міжнародної дипломатичної підтримки жорсткіших дипломатичних заходів проти потенційних розповсюджувачів». С. Саган [7, с. 174] також зазначає, що такий стратегічний підхід США справляє суттєвий вплив на партнерську консолідацію, і заява США про незастосування ядерної зброї першою позитивно вплине на провідні держави світу, у арсеналі яких наявні ядерні озброєння, що забезпечить стійкість міжнародній безпеці.

Висновки. Таким чином, дослідження позицій вчених щодо функціонального призначення концепції незастосування ядерних озброєнь, що

є складовою ракетно-ядерних програм провідних країн світу засвідчують відсутність компромісної аргументації щодо доцільності даної концепції як основоположної позиції ракетно-ядерної програми держави. Водночас важливою закономірністю слід визначити таку властивість досліджуваної концепції, як виключне стримування від застосування, дискусії вчених тривають у орбіті форм і методів стримування, а не умов незастосування. Зрештою концептуальний зміст концепції незастосування ядерних озброєнь потребує компаративного аналізу у доктринальних основах ракетно-ядерних програм різних країн, що є перспективою подальших наукових досліджень.

Література:

1. Amy F. Woolf U.S. Nuclear Weapons Policy: Considering «No First Use». *Congressional Research Service*. Updated March 29, 2022 URL: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/IN10553.pdf>
2. 2018 Nuclear Posture Review, at 7. For a more detailed description of the recent evolution of the Russian nuclear doctrine, see Roberts, Case for U.S. Nuclear Weapons. p. 128–137.
3. Newell I. Highsmith. On the Legality of Nuclear Deterrence. *Livermore Papers on Global Security*. No. 6. 2019. p. 39–41.
4. Michael Krepon, No use, Arms Control Wonk. January 24 2021. URL:<https://www.armscontrolwonk.com/archive/1210740/no-use/>.
5. Brad Roberts, Debating Nuclear No-first-use, Again, *Survival*. Vol. 61. No. 3. 2019. p.39–56.
6. George Perkovich and Pranay Vaddi, Proportionate Deterrence: A Model Nuclear Posture Review. *Carnegie Endowment for International Peace*. January 2021. URL:https://carnegieendowment.org/files/Perkovich_Vaddi_NPR_full1.pdf.
7. Scott Sagan, The Case for No First Use, *Survival*, Vol. 51. No. 3. 2009. p. 163–182.

Vyacheslav Volodymyrovych Myronenko,
candidate of technical sciences, senior researcher,
National University of Defense of Ukraine. I. Chernyakhovsky, Kyiv

NON-USE OF NUCLEAR WEAPONS IN DOCTRINAL MEASUREMENTS OF NUCLEAR ROCKET PROGRAMS OF WIRED COUNTRIES OF THE WORLD

The article examines the positions of scientists on the concept of non-use of nuclear weapons in the provisions of the political doctrines of the nuclear missile

programs of the leading countries of the world. In particular, the features of the argumentation of scientists and analysts regarding the expediency of introducing a policy of non-use of nuclear weapons first in the presence of a real military threat are studied. An analysis of the interpretations of the proportionality of the concept of non-use of real indicators of threats is carried out. In the course of the study, a significant number of political science and other methods were used, among which the doctrinal method of research took the main place, thanks to which the position of the concepts of the non-use of nuclear weapons in the political doctrines of the leading countries of the world was established, and the concepts of scientists on the phenomenon under study were characterized. Among other methods, the method of structural-functional analysis, the comparative method, and others were used. The result of the study was the provisions on the presence of natural political and methodological properties of the concept of the non-use of nuclear weapons, presented in research positions.

Key words: nuclear missile weapons; nuclear missile program; nuclear threat; existential threat.

REFERENCES:

1. Amy F. Woolf (2022) U.S. Nuclear Weapons Policy: Considering «No First Use». Congressional Research Service. Updated March 29. URL: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/IN10553.pdf> {in English}.
2. 2018 Nuclear Posture Review, at 7. For a more detailed description of the recent evolution of the Russian nuclear doctrine, see Roberts, Case for U.S. Nuclear Weapons. p. 128–137. {in English}.
3. Newell I. Highsmith. (2019) On the Legality of Nuclear Deterrence. Livermore Papers on Global Security. No. 6. p. 39–41. {in English}.
4. Michael Krepon (2021) No use, Arms Control Wonk. January 24. URL: <https://www.armscontrolwonk.com/archive/1210740/no-use/>. {in English}.
5. Brad Roberts (2019) Debating Nuclear No-first-use, Again, Survival. Vol. 61. No. 3. p.39–56. {in English}.
6. George Perkovich and Pranay Vaddi (2021) Proportionate Deterrence: A Model Nuclear Posture Review. Carnegie Endowment for International Peace. January. URL: https://carnegieendowment.org/files/Perkovich_Vaddi_NPR_full1.pdf. {in English}.
7. Scott Sagan (2009) The Case for No First Use, Survival, Vol. 51. No. 3. p.163–182. {in English}.